

Min stund på jorden

Vårt största moraliska dilemma

Publicerad 2013-03-18 09:39

Foto: Miljö – Rajanish Kakade. Barn – Anette Nantell De stora mängder plastavfall som flutit i land på en strand i Bombay, Indien, måste tas om hand av kommande generationer.

MIN STUND PÅ JORDEN

Allt om: Min stund på jorden

"Del 1". Klimatförändringens komplexitet gör den till det perfekta,

SKRIBENTEN

Harald Welzer är tysk socialpsykolog och författare, född 1958. Han har skrivit en rad

olösliga problemet. Därför blir resultatet gång på gång detsamma: ingenting händer. Det skriver den tyska socialpsykologen Harald Welzer i den första delen i DN Kulturs nya artikelserie "Min stund på jorden".

Klimatförändringen är bara ett i en lång rad framtidsproblem med en gemensam orsak. Oavsett om vi talar om minskande biologisk mångfald, förlusten av odlingsbar mark, överfiske och försurning av hav och sjöar eller om just klimatförändringen: allt går tillbaka på den för varje år ökande material- och energiförbrukningen och de utsläpp som genereras av den oupphörliga produktionen av allt fler, alltmer påkostade och tyvärr ofta också alltmer meningslösa konsumtionsvaror.

Det är nu över fyra decennier sedan den internationella bästsäljaren "Tillväxtens gränser" kom ut. Studien fokuserade framför allt på "extraktivismen", det vill säga det ständigt allt intensivare utvinnandet av råvaror, och beräknade när gränserna för denna utvinning skulle nås. Gränsen sattes i de flesta fall till början av 2000-talet, alltså nuet. I dag invänder många förespråkare av obegränsad tillväxt triumferande att allt det där trots allt bara var panikspridning, för fortfarande finns det ju olja och lagren av kol räcker rent av för de närmaste 300 åren. Men på centrala punkter fick författarna obestridligen rätt: extraktivismens ekologiska och samhällsliga kostnader har blivit allt större, en kursändring ter sig allt svårare och påfrestningarna på naturresurserna ökar, så som visas till exempel av den internationella konkurrensen om jordbruksmark. I själva verket befinner vi oss i dag, fyrtio år senare, i exakt den situation som den gången förutspåddes så klarsynt: de "peaks" som prognosen avsåg har inträffat, och dessutom kompletterats av andra. För ett par år sedan startade en forskargrupp kring Johan Rockström en debatt om "planetens gränser" i tidskriften Nature, beträffande överutnyttjandet av tio resurser som är centrala för vår överlevnad. I klimatförändringens fall har gränsen redan överskridits.

Ända sedan FN:s klimatpanel (IPCC) publicerade sina alarmerande rapporter i början av 2007, om inte ännu tidigare, har ökningen av den globala genomsnittstemperaturen stått i centrum för den ekologiska oron – trots att allt egentligen talar emot en sådan uppmärksamhet, psykologiskt sett.

För det första har vi det långa tidsavståndet mellan orsak och verkan, som gör klimatförändringen så svår att uppfatta och begripa. De ökningarna av den globala genomsnittstemperaturen som kan noteras i dag går tillbaka på den rasande snabba utsläppsökningen under efterkrigstiden. Orsakerna till de konsekvenser av uppvärmningen som kan iakttas i dag – värmeböljor, översvämningar, stormar i inlandet och så vidare – är inte direkt kopplade till vad vi gör just nu, utan till vad människor gjorde för fyra eller fem decennier sedan. Denna tröghet innebär att alla åtgärder som vidtas i dag i sin tur får mätbara effekter först om fyra till fem decennier. Det utdragna orsakssammanhanget gör klimatförändringen oskyldig. Konkreta förorenare går inte att peka ut eller kan inte längre ställas till svars; de konkreta offren lever framför allt i framtiden. Det är praktiskt, för förebråelser från eftervärlden är inte särskilt hotfulla. Ingen verkar vara ansvarig, varför man inte heller kan anklaga eller oskadliggöra någon. "I så fall måste jag ju demonstrera framför min egen eldstad", som en politiker från de tyska Gröna formulerade det. Just det vore konsekvensen. Resultatet: ingenting händer.

För det andra är det orsakssammanhang som ligger bakom klimatförändringens följder minst lika mångskiftande och komplext som de faktiska effekterna av den globala uppvärmningen. Liksom koldioxid, metan och andra växthusgaser uppkommer genom industriell produktion, boskapsuppfödning, uppvärmning och resor, så växelverkar dessa utsläpp med förändringar i "koldioxidsänkorna", alltså till exempel hav och regnskogar. Klimatuppvärmningens konsekvenser är lokalt lika varierande som de former i vilka den manifesteras: hit hör såväl torka som översvämningar, isavsmältning likaväl som kallare klimat, kraftiga regn men också värmeböljor. Och medan uppvärmningens följder på vissa delar av jorden leder till radikalt försämrade livsmöjligheter och krig, så skapar de på andra håll positiva möjligheter till turism eller vin- och fruktodling. Om allt hänger samman verkar det fåfängt att försöka få en överblick, och än mer fåfängt att sätta in åtgärder på någon viss punkt. När något framstår annorlunda ur varje perspektiv är det svårt att avgöra vilket perspektiv som är "det rätta".

Därför är det så vanskligt att göra politik av klimatförändringen. Om man återför den på västvärldens alltför resurskrävande livsstil, kommer genast argumentet att samma livsstil trots allt inte kan förvägras tröskelländernas befolkning. Kräver man i stället en minskning av resandet och konsumtionen på hemmaplan, hörs genast rop om "ekodiktatur" och friheten anses hotad. Resultatet: ingenting händer.

För det tredje: det finns ingen regeringskonst för att hantera globala problem. Ingen har en aning om hur man ska lösa ett problem som i grunden är en följd av industrialiseringen, samtidigt som allt fler samhällen världen över förvandlas till just industrisamhällen. Att de regelbundet återkommande internationella klimatförhandlingarna lika regelbundet havererar beror på de motstridiga intressena hos länder som är ur fas med varandra. Men det stämmer inte alls när man säger att de allt större, alltmer påkostade och därmed mer klimatskadliga klimatkonferenserna inte leder någonvart. I själva verket har världens regeringar här skaffat sig ett genialt system för att effektivt blockera beslut som inget land egentligen vill fatta,

böcker om Nazi-Tyskland och är just nu (tillsammans med Sönke Nietzel) aktuell med "Soldater – om kamp, lidande och död" (Brombergs), som uppmärksammats stort i DN.

2008 kom "Klimatkrig. Varför människor dödar varandra på 2000-talet" (Daidalos), om de tänkbara konsekvenserna av den klimatkollaps vi står inför.

Detta är den första i en serie artiklar om klimatkrisens moraliska och intellektuella konsekvenser.

samtidigt som det utåt sett kan framställas som en intensiv kamp för åtgärder mot klimatuppvärmningen. Resultatet: ingenting händer.

För det fjärde: det ämne som budskapet gäller är abstrakt och ligger fjärran från vardagsvärlden. Koldioxid går varken att se eller ta på, det har varken lukt eller smak. Men märkligt nog har det en vikt: det som strömmar ut ur avgasröret på en bil är osynligt men kan likväl vägas, något som ingen människa riktigt kan begripa. En minskning av utsläppen har därför i sin tur bara osynliga effekter. Och återigen blir resultatet: ingenting händer.

Men just denna sista punkt ger en vink om varför "klimatförändringen" är ett så starkt uppmärksammat tema – varför denna allmänt sett abstrakta, avlägsna, olösliga och tvetydiga fråga toppar enkäter om vad allmänheten oroar sig för och är så slagkraftig när det gäller att grunda nya institut och stiftelser eller ansöka om forskningsmedel. Det är just det att inget finns att se. Det faktum att klimatförändringen inte syns får den att te sig mer harmlös än exempelvis sopförbränningsanläggningar, förorenade vattendrag eller krympande glaciärer. Här blir oron inte alls lika påträngande. Precis de aspekter som gör uppmärksammandet av klimatförändringen psykologiskt osannolikt bidrar i själva verket till dess attraktion som ekologiskt problem, så att det blir mer tilltalande än alla andra miljöfrågor. Eftersom orsakssammanhanget är så utdraget, eftersom komplexiteten är så stor, eftersom det utgör ett globalt och inte ett lokalt problem, eftersom det är så fullkomligt osinnligt – just därför förskjuts vår uppmärksamhet så starkt till detta problem för hela mänskligheten. Budskapet är: Det är illa – vi gör vårt bästa, men tyvärr finns det inget att göra.

Psykoanalytiskt kunde man tala om en "förskjutning": man har ett problem som vore mycket obehagligt att ta itu med, och koncentrerar sig därför hellre på ett annat.

Klimatförändringen utgör alltså det fullkomligt olösliga problemet, och kring det kristalliseras under stort ståhej farhågor, forskningsansträngningar och politiska överslagshandlingar, till exempel påbudet om så kallade lågenergilampor. Därför rubbas inte råvaruutvinningens och konsumismens operativsystem, som i stället drivs på genom moderniseringsimpulser som utsläppshandel, elbilar och talet om "energiomställning" och "grön ekonomi". De övriga, minst lika allvarliga ekologiska problemen – minskad biologisk mångfald, krympande jordbruksmark, vattenbrist, överfiske och så vidare – är alla direkt kopplade till extraktivismen. När det handlar om dem är det omöjligt att bortse från sina egna mat-, rese- och konsumtionsvanor – teman som ofrånkomligen faller tillbaka på oss själva.

Extraktivismen kan bara bekämpas genom minskad konsumtion. Eftersom det rör sig om en social praxis kan den bara ersättas av en annan social praxis. Även om det till att börja med ter sig paradoxalt kan klimatförändringen därför bara bekämpas lokalt, precis som alla andra framtidsproblem som beror på extraktivismen. För bara lokalt kan människor utnyttja sina handlingsmöjligheter och förändra sin praxis. Människor är moraliska varelser i den meningen att de kan ta ställning för eller emot ett moraliskt handlande. Detta är just den fråga som klimatförändringen ställer.

Översättning från tyska Jim Jakobsson.

Harald Welzer
kulturdebatt@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.